

Легітимність влади в Україні від здобуття незалежності до сьогодення: особливості, джерела та технології

Розглядаються особливості процесу легітимації політичної влади в Україні від часу здобуття незалежності до сьогодення, та проблематика джерел та технологій забезпечення владної легітимності за різних суспільно-політичних умов. Зроблено висновок про індивідуальність української владно-легітимаційної моделі та необхідність її адаптації до політичних реалій сьогодення.

Ключові слова: легітимність, влада, легітимація, громадянське суспільство.

Проблематика легітимності поступово набирає актуальності у політичній науці, суспільно-політичній думці України та країн пострадянського простору. Причиною цього стали суттєві зміни у сприйнятті влади суспільством та особистістю, трансформації у системі державотворення, інтеграційні та глобалізаційні процеси, бурхливий розвиток політичної науки і практики політичного та державного управління, зняття обмежень щодо можливості та доцільності дослідження легітимності, актуалізація проблематики громадянського суспільства та інші фактори.

Системних досліджень процесу легітимації у вітчизняній та зарубіжній політичній науці обмаль. Тож, ця проблема є відкритою для вільного наукового пошуку без давлучого впливу класичних теорій, як це прослідковується стосовно проблематики легітимності та її типологізації, де теорії М.Вебера, Д.Істона багато в чому визначили напрямки і межі сучасних наукових досліджень.

Метою дослідження є систематизація та узагальнення матеріалу та теорій, представлення авторського бачення проблематики забезпечення владної легітимності в сучасній українській моделі політичної системи.

Суспільно-політичні зміни початку 90-х років в Україні призвели до значної трансформації політики, методів та технологій легітимації влади. Отримана в спадок від радянських часів модель забезпечення легітимності влади, заснована на переважному використанні примусу та сили, вже не могла ефективно використовуватися в практиці державно-політичної діяльності, а нової моделі створено не було. Проблема ускладнилася тим, що правляча еліта персонально майже не змінилася, продовжуючи діяти та керувати державою та суспільством за допомогою тих же методів та технологій, що й за радянських часів. Стара провладна еліта, як засвідчили подальші події, не бажала та, вірогідніше за усе, і не могла

змінити стиль свого керівництва. В той же час суспільство стримано, але наполегливо, почало вимагати змін. Атмосфера відкритості та свободи, наочний приклад успішних суспільно-політичних та економічних змін у ряді країн колишнього СРСР та соціалістичного табору спонукала до цього. Наслідком цього протиріччя став ріст спротиву існуючому режиму з боку суспільства, що став помітним з початку 2000-х років, а кульмінацією його стали події 2004 року.

Політичний режим першого десятиліття незалежності, будучи політично, економічно неефективним та безперспективним, поступово втратив кредит довіри та легітимності, який він отримав після здобуття Україною незалежності 1991 року. Представники правлячої еліти не врахували той факт, що легітимність на відміну від влади, не можна отримати в повне використання на певний час. Її потрібно весь час підтримувати ефективними та суспільно значимими справами та діями. Вона як багаття, «згірває» еліту підтримкою суспільства лише за постійної уваги до останнього та підпитки вдалими діями.

Основним джерелом та засобом легітимації влади в Україні після здобуття незалежності залишалися вибори. Виборча модель легітимації є загальноприйнятою в більшості демократичних країн світу, але це формалізована сторона легітимності, вона потребує доповнення за рахунок залучення до легітимаційного процесу інших джерел забезпечення легітимності влади. В демократичних суспільствах виборча легітимація зазвичай доповнюється ustalеними традиціями підтримки та визнання суспільством правомірності дій влади, а також дієвим впливом на процес прийняття політичних рішень інститутів громадянського суспільства. В авторитарних та тоталітарних суспільствах виборча легітимація носить, в більшості випадків, формальний характер (хоча і зберігається) та замінюється силовим примусом.

Практика українського державотворення продемонструвала кілька спроб пошуку вдалої моделі легітимації влади. Аналізуючи ці спроби, можна виділити певні легітимаційні періоди, характерною рисою яких було домінування певного джерела забезпечення легітимності та налаштованих під нього моделей легітимації влади. Хронологічні межі є умовними, встановленими на основі аналізу галузевих досліджень та суб'єктивної оцінки розвитку та трансформації політичної системи України.

Першим був період 1991-1999 років, протягом якого переважно застосовувалися моделі та технології, в основі яких знаходилися ідеологічні джерела забезпечення легітимності влади.

На тлі суспільно-політичного пошквдження та емоційного підйому суспільства, правляча еліта запропонувала суспільству кілька шляхів державотворення та методів забезпечення легітимності. Особливістю легітимаційного процесу цього періоду були розбіжності у цілях та завданнях державотворення та легітимації, які озвучувалися публічно, і тими, які малися на меті провладною елітою. Як не парадоксально, але актуалізація питання розбудови держави маскувало бажання реалізації владних амбіцій окремих політиків, високопосадовців та їх оточення.

Наступний період 1999-2004 роки означив домінування адміністративно-корупційної моделі легітимації, джерелом якої є примус, застосування сили та маніпуляція. Взявши курс на побудову авторитарного режиму, українська провладна еліта так і не змогла його реалізувати в повній мірі. Тож вимушена була дотримуватися певних процедур здійснення влади та легітимаційних дій.

Складність української ситуації полягала ще й в тому, що з різних причин керівництво не могло і не мало можливості встановити авторитарну модель управління та відповідну систему забезпечення легітимності. Знаходячись на роздоріжжі, українська провладна еліта змушена була маневрувати, зберігаючи видимість демократичних процедур управління та забезпечення легітимності, і одночасно проводити політику, характерну для авторитарного режиму. Особливо це стало помітно наприкінці 90-х років, коли було здійснено спробу встановлення авторитарного домінування. Проте, під тиском зовнішніх джерел забезпечення легітимності, світової спільноти, міжнародних організацій та керівництва певних країн, ця спроба виявилася невдалою.

В цей час виборча модель забезпечення легітимності влади, фактично єдина дієва модель легітимації в Україні середини-кінця 90-х років, стала набувати формалізованого вигляду. Президентські вибори 1999 року та парламентські 1998 та 2002 років продемонстрували те, що суспільство втратило контроль за діяльністю державних владних інституцій. На практиці, головним чином, почали використовуватися методи проведення виборів, що ґрунтувалися не на вільному волевиявленні громадян та врахуванні інтересів суспільства, а на маніпулятивних технологіях. Тож вибори стали прикриттям для подальшої узурпації влади певними кланами та фінансово-промисловими групами. Втрата останньої можливості впливу суспільства на процес формування органів влади та їх діяльність, якою протягом 90-х років в Україні були вибори, спричинили соціальний протест, наслідком якого були події осені 2004 року.

«Незалежність не спричинила зміни політичної еліти в Україні. Однак факт незмінності проблематизував основи легітимності, основи, на яких еліта продовжувала здійснювати владу. Подальша легалізація шляхом виборів пом'якшила проблему дуже незначною мірою, оскільки, узаконивши своє перебування при владі, еліта зобов'язана забезпечувати легітимність з допомогою економічних і соціальних успіхів. Якщо, як у випадку з Україною, успіхів немає, то необхідно розробляти й застосовувати технології, які дають змогу компенсувати дефіцит легітимності.

Хоча формальна легальність здобувається нині в процесі багатопартійних виборів у вищий законодавчий орган, наприклад, і також з використанням змішаної, пропорційно-мажоритарної виборчої системи, але далші відносини обраних та виборців складаються за відомим сценарієм. У тих, хто одержав мандат на здійснення влади, геть відсутнє прагнення викликати і підтримати легітимацію знизу, легітимацію у вигляді поваги й визнання. Тим самим влада не стає авторитетом, тим, що забезпечує їй підтримку, яка спирається на внутрішню усвідомлену кожним індивідом переконаність в особливій значущості й правильності дій влади. Така переконаність, за М.Вебером, становить внутрішню гарантованість легітимності. Вона й залишається «незапитаною» у сучасній Україні.

Без легітимації «знизу» суб'єкти влади неминуче вимушені звертатися до технологій забезпечення самолегітимації.

По-перше, *технологія, заснована на демонстрації відданості*. У випадку України це, насамперед, відданість ідеї незалежності й суверенітету. Взагалі предмет відданості має бути значущим беззастережно, це повинні бути безумовно домінуючі цінності. Вони ж – наріжні камені легітимності. Неможливо бути легітимним, не сповідуючи їх. Громадяни, у свою чергу, визнають легітимацію з боку домінуючої доктрини.

По-друге, *технологія, заснована на культивуванні переконаності у відсутності авторитетної альтернативи, своєрідного політичного варіанту «іншого не дано».*

По-третє, *технологія легітимації авторитетом науки й мистецтва.* В останні два роки технологія легітимації авторитетом набула в Україні усталеної форми науково-практичних конференцій. Останні з них були проведені з економічної проблематики та з реформи політичної системи. Їх вів Президент, він виступав на них із доповідями й заключним словом, присутністю й словом надаючи цим конференціям особливого статусу.

По-четверте, *технологія приучення до відносин «патрон – клієнт»,* яка переживає в Україні справжній ренесанс. Склавшись, очевидно, у внутрішньоелітному просторі, вона поступово поширилась на все суспільство. Під патронатом президента проводяться спортивні змагання й фестивалі, виставки та ярмарки, шоу й конкурси.

Отже, влада, як і раніше, задовольняється лише формальною легальністю, отриманою в ході законодавчо встановлених виборчих процедур»[1, с.5-9].

Для підтримки міфу державотворення та забезпечення легітимності суспільству на протязі перших двох періодів до реалізації було запропоновано кілька ідей, які мали відволікти його увагу та унеможливити посягання з його боку на владу. Головне місце серед таких ідей займали такі:

1. Національна ідея та ідеологія національного відродження, яка вимагала консолідації суспільства та надання авансованої легітимності державним інституціям та провладній еліті з метою реалізації заявленої ідеї в «надзвичайно складних геополітичних» умовах.

2. Ідея «сильної» влади задля якомога швидшого та ефективного становлення незалежної держави та протистояння внутрішнім і зовнішнім викликам. Зазначена ідея зазвичай популярна у поставторитарних суспільствах, але насправді приховує слабкість, непрофесіоналізм можновладців та бажання узурапації влади певними групами чи особистостями.

3. Ідея розбудови громадянського суспільства. Насправді, громадянське суспільство самоінституціалізується, його не можна побудувати чи створити у наказовому порядку. Таким чином формуються лише інституції псевдогромадянські, метою існування яких є забезпечення видимості підтримки державних інститутів з боку суспільства та створення умов для самолегітимації режиму.

4. Ідея розбудови та захисту держави. Може поєднувати в собі елементи усіх вищезазначених ідей. Справжньою метою при цьому залишається утримування, узурапація влади та відсторонення суспільства від реальної участі в управлінні країною.

Реалізація такої стратегії державотворення та моделей легітимації призвело до втрати темпу розвитку, ресурсів та легітимаційного потенціалу.

Наслідком чого стала перманентна криза політичного, економічного наукового та духовного життя України першого десятиліття незалежності.

Легітимаційні процеси та їх особливості після 2004 року.

Третій період, кінець 2004 – початок 2006 років, помітно вирізнявся серед інших джерелом легітимності та легітимаційною зорієнтованістю. Події «помаранчевої революції» означили перехід до персоналізованої легітимації, джерелом якої стали особистісні якості лідера та активна

позиція суспільства. Демократичні процедури формування нової влади мали закріпити означену позицію. Але, як виявилось уже через півроку, ця модель легітимації, з точки зору можливості її реалізації, виявилася найменш вдалою в історії новітньої України. Причиною цього стали, перш за все, невідповідність заявлених новою владою принципів управління та персонального складу керівництва нових органів влади, відсутність реального бажання та можливості провести докорінні зміни стилю управління та реформування політичної системи країни. Владні амбіції та особисті інтереси пересилили необхідність виконання передвиборчих та проголошених на «майдані» обіцянок. Розчарування суспільства, яке надало «помаранчевим» лідерам небачений як для історії України, і не лише періоду незалежності, кредит легітимності та довіри, дуже швидко зруйнувало ідеалістичне бачення майбутнього держави та суспільства. Тож і криза легітимності «помаранчевої» влади в цілому та її лідерів поодиночі, була блискавичною та неминучою. Її наслідком стала поразка нової влади на парламентських виборах 2006 року.

Четвертий період, середина 2006 – кінець 2008 років, означив глибоку кризу легітимності. Структурно-залишкова модель легітимації, в основі якої лежить традиція збереження певної структури є найбільш слабкою та небезпечною з точки зору перспектив державотворення та ефективного управління державою.

Криза інституціональної легітимності влади посилюється нівелюванням демократичних процедур легітимації влади у масовій свідомості – передусім це стосується виборчих механізмів у політичному процесі. Так, за даними соціологічних досліджень, проведених у жовтні 2006 р. Фондом «Демократичні ініціативи», попри високу оцінку значення виборів в Україні загалом, населення здебільшого вважає, що вони проводяться лише для створення видимості демократії, якої у нас насправді немає (48%). Головною причиною, що заважає стати виборам в Україні справді демократичним механізмом, населення вважає невиконання народними обранцями своїх передвиборчих обіцянок (47%).

Таким чином, криза легітимності влади на сьогоднішній день наближається до своєї критичної межі. Виявом цього є не тільки надзвичайно низький рівень довіри населення до політичної системи в інституціональному та персоніфікованому вимірі, а й швидке зниження авторитету держави на міжнародній арені.

Можливими ризиками в даному контексті є такі.

У внутрішньополітичному житті:

1) подальше нівелювання демократичних процедур легітимації політичного режиму в Україні, ймовірно, посилюватиме авторитарні тенденції у політичному житті, що у свою чергу спричинить поступове згорання низки демократичних досягнень, здобутих після президентських виборів 2004р.;

2) тривання процесу відсторонення громадян від участі у політичному житті та поширення практики позасистемної діяльності (участь у неінституціоналізованих протестних акціях) посилюватиме вплив радикальних політичних сил, інтереси яких не репрезентовані у політичній системі;

3) відновлення протистояння між громадянським суспільством та владою, що ускладнить процес досягнення Україною європейських демократичних стандартів.

У зовнішньополітичній діяльності – подальша делегітимація політичного режиму загрожує зниженням авторитету України на міжнародній

арені, згортанням численних програм співпраці України з представниками міжнародної спільноти, спрямованих на інтеграцію до європейських та євроатлантичних структур. Суттєвими чинниками, що значно ускладнюють проблему підвищення рівня довіри населення до вищих органів державної влади, є такі.

1. Зниження рівня керованості суспільними процесами за умов переходу до парламентсько-президентської форми правління.

2. Скептицизм та незадоволення населення діяльністю державних органів влади та політичних партій.

3. Поширення у суспільстві розпачу, зумовленого невинуватістю сподівань щодо президентських та парламентських виборів.

4. Відсутність дієвих механізмів політичної відповідальності.

5. Наявність у політичній системі в її нинішньому вигляді можливостей для ревізії та викривлення волевиявлення громадян (зокрема під час створення коаліції).

6. Недосконалість механізму імперативного мандату.

7. Неefективність державного управління, неспроможність державної влади започаткувати та комплексно реалізувати системні реформи у суспільстві.

8. Наявність постійних конфліктів усередині політичної еліти, що спричинено складним етапом трансформації політичної системи у напрямі становлення парламентсько-президентської моделі.

9. Низька інституціональна спроможність громадян впливати на політичний процес. Попри відносно високий рівень підтримки населенням неполітичних інститутів (громадських організацій, профспілок тощо), громадяни здебільшого не бачать перспективи власного членства в їхньому складі, оскільки не вірять у спроможність цих інститутів ставати посередниками у процесі впливу на державу» [2, с.63-64].

Складність сучасного стану української держави та її керівництва полягає у тому, що криза легітимності та делегітимаційні процеси охопили всі рівні політичного та державного управління. Дії владних структур не знаходять позитивної оцінки та необхідної підтримки у суспільстві від рівня місцевого управління до рівня вищого політичного та державного управління. Більше того делегітимаційні процеси в сучасній Україні носять як персоналізований характер, що виявляється в низькому рівні довіри до більшості представників вищого керівництва держави, так і структурний характер – висловлення та демонстрація недовіри з боку суспільства всій системі державних органів влади та інституцій управління. Останнім «bastіоном легітимності» влади в сучасній Україні залишається рівень фундаментальний, тобто визнання правомірності та необхідності існування української держави як такої, але він теж потерпає від постійних атак як з боку зовнішніх противників української державності, так і частини суспільства, яка теж з різних причин вважає нелегітимною взагалі українську державність. Тож криза легітимності в Україні носить системний та багатоаспектний характер.

Проблема ускладнюється ще й тим, що виборча модель легітимації, одна із головних складових сучасної легітимаційної політики та практики, внаслідок суспільно-політичних процесів та дій органів влади, виявилася багато в чому дискредитованою в очах суспільства і політикуму, і відповідно ефективно використана бути не може.

В подальших розвідках та дослідженнях планується продовження та поглиблення проблематики легітимності політичної влади в Україні за

рахунок аналізу та систематизації нового емпіричного матеріалу, формування системного бачення проблеми.

Враховуючи слабкість та проблемність існування інституцій українського громадянського суспільства, можна передбачити непрості часи для українського суспільства та держави. Постійні зміни урядів, перевибори до Верховної Ради, відсутність внутрішньої консолідації як еліти, так і суспільства, вплив зовнішньополітичної кризи серпня 2008 року, пов'язаної з російсько-грузинським конфліктом, та відголоски світової економічної кризи кінця 2008 року призвели українську владу та державність на межу балансування легітимності та означили втрату легітиміційного потенціалу.

Список використаних джерел

1. Макеєв С. Десятирічна криза легітимності правлячих кіл / С.Макеєв // Політична думка, – 2001. – № 3 – С.5-9.
2. Манжола П.Г. Взаємодія влади та громадян: практика легітимізації інститутів влади у новітній історії України / П.Г.Манджола // Стратегічні пріоритети. – №1(2). – 2007. – С.58-64.
3. Новакова О. «Помаранчева революція» як криза легітимності владної еліти / О.Новакова // Політичний менеджмент. – 2005. – № 4 (13). – С.29-37.
4. Новакова О. Проблема легітимності влади в контексті політичної модернізації українського суспільства / О.Новакова // Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї. – Київ; Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П.Могили, 2005. – С.115-125.

Цокур Е.Г. Легитимность власти в Украине от обретения независимости до современности: особенности, источники и технологии

Рассматриваются особенности процесса легитимации политической власти в Украине за период от обретения независимости до настоящего времени, а также – проблематика источников и технологий обеспечения властной легитимности при разных общественно-политических условиях. Сделан вывод об индивидуальности украинской властно-легитимационной модели и необходимости ее адаптации к политическим реалиям современности.

Ключевые слова: *легитимность, власть, легитимация, гражданское общество.*

Tsokur, E.G. Power legitimacy in Ukraine from the receipt of independence to the present tense: features, sources and technologies

The features of process of political power legitimation are examined in Ukraine for period from finding of independence to the present tense, and also is problems of sources and technologies of providing of power legitimacy subject to the different social and political condition. A conclusion is done about individuality of Ukrainian power – legitimating model and necessity of its adaptation to political realities of present times.

Key words: *legitimity, power, legitimation, civil society.*